

УДК 349.6-032.2(477)

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ ДЖЕРЕЛ В УКРАЇНІ

М. К. ЧЕРКАШИНА,

канд. юрид. наук,

*доцент кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет*

імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: marikonst@rambler.ru; ORCID ID 0000-0002-8892-5440

Проаналізовано та розкрито зміст правових понять «вихід підземних вод», «водний об'єкт», сформульовано правове визначення поняття «водне джерело», встановлено місце водних джерел серед інших водних об'єктів водного фонду України, проаналізовано статус водного джерела як джерела питного водопостачання. Виявлено та досліджено проблеми правового регулювання використання водних джерел, зокрема, окреслено проблемні питання регламентації загального та спеціального користування водними джерелами.

Ключові слова: вихід підземних вод; водне джерело; поверхневі води; водний об'єкт; використання водних джерел.

Постановка проблеми. Необхідність дослідження питання використання водних джерел обумовлена загостренням екологічних проблем, пов'язаних із забрудненням поверхневих та підземних вод України. Саме тому в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 р. № 2818-VI визначено основні проблеми раціонального використання та охорони водних ресурсів, які зводяться до надмірного антропогенного навантаження на водні об'єкти, їх значного забруднення, недосконалості економічного механізму і системи управління водокористуванням та охороною вод. У свою чергу, недосконалість правового регулювання використання окремих водних об'єктів ускладнює досягнення поставлених цілей та завдань у вказаній сфері. Так, відсутність законодавчого визначення поняття «водне джерело» та неоднозначність у правовому регулюванні порядку використання джерельної води призводить до занедбаності водних джерел, які в перспективі могли б бути використані як

джерела питного водопостачання, неконтрольованих втрат та, як наслідок, забруднення та вичерпання водних ресурсів. Необхідність визначення юридичного поняття «водне джерело» та дослідження питання використання цих водних об'єктів обумовлена відсутністю належного правового регулювання раціонального використання водних джерел.

Актуальність теми. У зв'язку із загостренням екологічних проблем, пов'язаних із забрудненням водних ресурсів в Україні, значно актуалізується питання збереження якості джерельної води, оскільки значення водних джерел полягає в можливості їхнього використання для питного водопостачання або бальнеології. Це зумовлює необхідність удосконалення відповідного законодавства з метою впорядкування раціонального використання водних джерел і подальшого формування ефективного, адекватного організаційно-правового механізму охорони від забруднення вказаних водних об'єктів, оскільки за відсутності всебічного нормативного регулювання використання окремих водних об'єктів неможливо забезпечити розроблення та вжиття відповідних заходів охорони, контролю за використанням та попередження забруднення, вичерпання водних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До сьогодні в юридичній науці поняття «водне джерело» не було розроблено і питанню використання саме водних джерел як окремих водних об'єктів не приділено достатньо уваги.

До проблеми використання та правової охорони природних ресурсів загалом зверталися такі учені-правознавці у галузі екологічного права, як В. І. Андрейцев, А. П. Гетьман, В. М. Комарницький, В. Л. Мунтян та ін. У свою чергу, питання використання та охорони водних ресурсів досліджувалися Г. В. Анісімовою, В. І. Гордєєвим, Б. В. Єрофєєвим, О. С. Колбасовим, Н. М. Обіух, О. В. Сердюком, А. К. Соколовою та ін., комплексного використання та збереження водних ресурсів – Н. В. Локтевою та В. О. Джуган, а раціонального використання та охорони водних ресурсів України – Л. А. Бобровського, О. С. Петренко, А. В. Яцика та ін.

Метою статті є з'ясування змісту та визначення такого наукового й

законодавчого поняття як «водне джерело», його місця серед інших водних об'єктів, дослідження особливостей правовідносин, що виникають з приводу використання джерельної води, а також аналіз проблемних питань у правовому регулюванні загального і спеціального використання водних джерел.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 3 Водного кодексу України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР усі води (водні об'єкти) на території України становлять її водний фонд. До водного фонду України належать: 1) поверхневі води: природні водойми (озера); водотоки (річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставки) і канали; інші водні об'єкти; 2) підземні води та джерела; 3) внутрішні морські води та територіальне море. Отже, з аналізу вказаної правової норми водний фонд України складають три групи вод: поверхневі, підземні та морські.

Слід звернути увагу на визначення загального поняття «водний об'єкт». У Водному кодексі України цей юридичний термін визначається як «природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води». Тобто водний об'єкт за цим визначенням не є водами, а деяким елементом довкілля, в якому знаходяться води. Показовим у цьому контексті є визначення водного об'єкта, яке закріплено в Модельному водному кодексі для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав [1]. Так, у ст. 1 цього Кодексу водний об'єкт (поверхневий) визначається як зосередження вод на поверхні суші у формах її рельєфу, що має межі, обсяг і риси водного режиму, і який являє собою окремий і значний елемент поверхневих вод: річка, струмок, озеро, водосховище, ставок, болото та інші водні об'єкти в природних або штучних западинах.

На необхідність уточнення визначення «водного об'єкта» неодноразово звертали увагу багато вчених-правознавців. Так, В. О. Джуган, досліджуючи поняття водних ресурсів, водних об'єктів та їх ознак, відзначає, що водні об'єкти є невід'ємною складовою частиною навколишнього природного середовища, а водні ресурси є частиною водних об'єктів. Таким чином, водні ресурси є обсягами поверхневих, підземних і морських вод відповідної

території, які використовуються або можуть бути використані в перспективі. При цьому до ознак водних об'єктів В. О. Джуган відносить: 1) природне походження; 2) екологічний взаємозв'язок з навколишнім природним середовищем; 3) виконання життєзабезпечувальних функцій; 4) відсутність постійних меж, рівня і об'єму водного об'єкта; 5) відсутність сталої вартості [2, с. 9].

Проте не можна погодитися з думкою про виключно природне походження водного об'єкта, оскільки води можуть зосереджуватися також у штучно створених елементах довкілля (ставки, водосховища та ін.). Так, О. В. Сердюк пропонує визначити «водний об'єкт» як певну сукупність вод, яка зосереджена в природному або штучно створеному елементі довкілля [3, с. 4].

Слід відзначити, що Водний кодекс України не надає визначення терміна «водне джерело» та не встановлює однозначної регламентації його статусу як окремого водного об'єкта, у зв'язку з чим необхідно з'ясувати наявність ознак водного об'єкта при характеристиці водного джерела. Крім того, невирішеним залишається питання щодо віднесення водного джерела до поверхневих чи підземних вод.

Цікавими є положення ст. 4 Основ водного законодавства СРСР і союзних республік від 10.12.1979 р., згідно з якими державний водний фонд СРСР складала: 1) річки, озера, водосховища, інші поверхневі водоймища і водні джерела, а також води каналів і ставків; 2) підземні води та льодовики; 3) внутрішні моря та інші внутрішні морські води СРСР; 4) територіальні води (територіальне море) СРСР. Як бачимо, радянське водне законодавство закріпило статус водного джерела як поверхневого водного об'єкта.

Підтримуючи радянський підхід до вирішення питання про місце водного джерела серед інших водних об'єктів, Водний кодекс Російської Федерації від 03.06.2006 р. № 74-ФЗ (ст. 5) відносить водні джерела до поверхневих вод [4].

Водний кодекс Республіки Білорусь від 30 квітня 2014 р. № 149-3 [5], який набув чинності 21.05.2015 р., містить низку новацій у сфері регулювання правовідносин, пов'язаних з охороною та використанням вод, зокрема,
© Черкашина М. К., 2016

розширено коло об'єктів правовідносин, регульованих кодексом, уточнено перелік видів водокористування, наведена детальна класифікація поверхневих водних об'єктів тощо. Так, ст. 1 Кодексу містить визначення поняття «джерело» – це природний вихід підземних вод на земну поверхню. Стаття 5 Кодексу закріплює класифікацію поверхневих водних об'єктів, поділяючи їх на: 1) водотоки (поділяються, у свою чергу, на ріки, канали, струмки); 2) водоймища (поділяються на озера (природні водойми), водосховища, стави, ставки-копані, обводнені кар'єри); 3) джерела. Як бачимо, Водний кодекс Республіки Білорусь визнає водні джерела поверхневими водними об'єктами. Проте Водний кодекс Республіки Казахстан від 09.07.2003 р. № 481-ІІ (ст. 13) [6] відносить водні джерела до підземних вод.

Також цікавими з точки зору дослідження статусу водного джерела, як особливого водного об'єкта, є положення Директиви 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23.10.2000 р. (Водна рамкова Директива) [7], згідно з якою: «поверхнева вода» означає внутрішні води, за виключенням ґрунтових вод, а також перехідні й прибережні води (у випадку розгляду з точки зору хімічного стану це поняття також означає територіальні води). У свою чергу, «внутрішня вода» означає всяку стоячу або текучу воду на поверхні землі і всяку ґрунтову воду, що знаходиться у напрямі «на берег» від базової лінії, від якої вимірюється ширина територіальних вод».

Отже, Водна рамкова Директива не надає визначення поняттю «джерело», не виокремлює його серед інших водних об'єктів та не відносить прямо до поверхневих чи підземних вод. Проте з аналізу ознак «поверхневої», «внутрішньої» води, які надаються в Директиві, можна дійти висновку, що джерела є поверхневими водними об'єктами.

При дослідженні питання природи водного джерела та його місця серед інших водних об'єктів не можна не звернути увагу на визначення водного джерела, які надаються в гідрогеологічній науці, зокрема, джерело визначається як природний вихід підземних вод безпосередньо на поверхню землі або під

водою (підземне джерело); природний вихід на денну поверхню ґрунтових (безнапірних) вод зосереджений природний вихід підземної води на денну поверхню землі або під водою; природний вихід підземних вод на земну поверхню [8, с. 172; 9, с. 212]. Як бачимо, більшість учених у галузі гідрології, гідрогеології визначають водне джерело як природний вихід підземних вод безпосередньо на поверхню землі.

У зв'язку з відсутністю правової дефініції «водне джерело» на законодавчому рівні, а також правової регламентації його статусу як окремого водного об'єкта у складі водного фонду держави в юридичній науці існують різні підходи щодо розуміння правової природи джерела та його місця серед інших водних об'єктів.

Слід відзначити, що особливістю водного джерела є те, що формуючи поверхневі води, цей водний об'єкт у той же час пов'язаний із підземними водами, що викликає необхідність врегулювання питання визначення порядку користування водними джерелами, які являють собою унікальну природну цінність та мають велике значення для підтримання водного балансу інших поверхневих водних об'єктів.

Визначальним є те, що підземні води вийшовши на поверхню землі, рухаються далі з ключа у вигляді струмків та потічків. Особливість водного джерела полягає в тому, що воно формується підземними водами, у свою чергу, завдяки водному джерелу формуються поверхневі водні об'єкти. Підземні води перетворюються на поверхневі, вийшовши на земну поверхню через джерельні воронки (які утворюються на місцях, де водоносний горизонт пересікається з земною поверхнею). Тобто водне джерело є природним виходом підземних вод на поверхню землі. Як бачимо, крім природного походження водному джерелу притаманна така ознака як наявність екологічного взаємозв'язку з навколишнім природним середовищем.

Слід відзначити, що вихід підземних вод може мати місце не лише на земну поверхню, а й у поверхневі та морські водні об'єкти. Так, ч. 3 ст. 6 Модельного водного кодексу для держав-учасниць Співдружності Незалежних

© Черкашина М. К., 2016

Держав від 16.11.2006 р. відносить до підземних вод природний вихід цих вод, зазначаючи, що природний вихід підземних вод – це вихід підземних вод на земну поверхню чи під водою [1]. Проте О. В. Сердюк відзначає, що вихід підземних вод саме у водні об'єкти не може визнаватися окремим водним об'єктом, оскільки водний об'єкт – це природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт). У свою чергу «вихід підземних вод» в інші водні об'єкти є спеціальним місцем, природним об'єктом, в якому води не зосереджуються, а змінюють свою правову природу, перетворюються з підземних на поверхневі, морські [10, с. 6]. Тому джерело слід вважати окремим випадком виходу підземних вод, а саме виключно виходом на земну поверхню. Слід погодитися, що з точки зору природи водного джерела цей водний об'єкт доцільно включити до складу поверхневих водних об'єктів.

В юридичній науці немає єдиної думки з приводу визначення поняття «водне джерело», «природний вихід підземних вод» та їх взаємозв'язку. Так, В. О. Джуган до поверхневих водних об'єктів відносить поверхневі водотоки (річки, струмки, канали) та водойми (озера, водосховища, ставки, моря), а до підземних водних об'єктів – водоносний горизонт, басейн підземних вод, родовище підземних вод, а також природний вихід підземних вод [2, с. 9].

Визначення природи водного джерела як окремого водного об'єкта, на нашу думку, відносить його до групи особливих водних об'єктів, що, у свою чергу, потребує встановлення спеціального правового регулювання його використання та охорони.

Так, за гідрогеологічним режимом водні об'єкти поділяються на водотоки, водойми та особливі водні об'єкти. Водотоки – це водні об'єкти, для яких характерним є переміщення води в напрямі нахилу по заглибині на земній поверхні (річки, струмки, канали). Водойми – це водні об'єкти у заглибині на суші, для яких характерним є уповільнене переміщення води або повна його відсутність (океани, моря, водосховища, озера, болота, ставки). Маючи

© Черкашина М. К., 2016

особливості функціонування та специфічні ознаки, водні джерела є особливими водними об'єктами, до групи яких також належать льодовики, підземні води (водоносні горизонти та артезіанські басейни).

На законодавчому рівні в Україні льодовики, артезіанські басейни не закріплені як окремі водні об'єкти, проте в гідрології останні, поряд з іншими водними об'єктами, складають водні ресурси в цілому. Так, на відміну від Водного кодексу України, Закон Грузії «Про воду» від 16.10.1997 р. № 936 (ст. 7) [11] до поверхневих водних об'єктів відносить також льодовики та вічні снігові покрови.

Таким чином, водне джерело характеризується такими ознаками водного об'єкта як: природне походження, екологічний зв'язок із навколишнім природним середовищем, має велике значення для існування інших водних об'єктів. Вбачається доцільним віднести водні джерела до поверхневих вод з відповідним правовим регулюванням їх використання та охорони, а також запропонувати наступне визначення водного джерела – це концентрований зосереджений природний вихід підземної води із різних гірських порід безпосередньо на земну поверхню.

Потребує уваги також вирішення питання про віднесення водного джерела до місцевих чи до загальнодержавних водних об'єктів. Так, відповідно до ст. 5 Водного кодексу України всі водні об'єкти поділяються на водні об'єкти загальнодержавного та місцевого значення. Крім цього законодавець чітко вказує види та ознаки водних об'єктів, що належать до водних об'єктів загальнодержавного та місцевого значення. Відповідно до ст. 62 Водного кодексу України водні об'єкти, що мають природні лікувальні властивості, належать до категорії лікувальних, якщо їх включено до спеціального переліку.

Отже, з аналізу вказаних законодавчих положень можна дійти висновку, що водні джерела можуть відноситися до водних об'єктів як місцевого, так і загальнодержавного значення, що вирішує питання розмежування компетенції державних органів та органів місцевого самоврядування щодо розпорядження зазначеними водними ресурсами (наприклад, як лікувальні – у разі включення

їх до спеціального переліку або в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення).

Заслуговує на увагу питання можливості використання водних джерел для питного водопостачання. Так, згідно із Законом України «Про питну воду та питне водопостачання» від 10.01.2002 р. № 2918-III джерело питного водопостачання – це водний об’єкт, вода якого використовується для питного водопостачання після відповідної обробки або без неї. Слід відзначити, що вказаним нормативно-правовим актом не визначені критерії віднесення водних об’єктів до джерел питного водопостачання.

Загальні правила вибору та вимоги до джерел питного водопостачання викладені в нормативному документі ГОСТ 2761-84 «Джерела централізованого господарсько-питного водопостачання. Гігієнічні, технічні вимоги й правила вибору» від 27.11.1984 р. Згідно з положеннями даного стандарту придатність водного об’єкта для господарсько-питного водопостачання визначається на основі: 1) санітарної оцінки умов формування та залягання вод підземного джерела водопостачання; 2) санітарної оцінки поверхневого джерела водопостачання, а також прилеглої території вище та нижче водозабору вздовж течії води; 3) оцінки якості та кількості води джерела водопостачання; 4) санітарної оцінки місць розташування водозабірних споруд; 5) прогнозу санітарного стану водних джерел.

Так, Н. М. Обіюх пропонує поняття «джерела питного водопостачання» визначити як водні об’єкти природного та штучного походження, що є санітарно захищеними від забруднення, якість води у яких відповідає встановленим екологічним та санітарно-гігієнічним нормативам, містять достатню кількість води для задоволення господарсько-питних потреб населення та стосовно яких надано відповідний висновок органу державного санітарно-епідеміологічного нагляду щодо придатності джерела для питного водопостачання [12, с. 137].

З огляду на вищезазначене водні джерела, якість вод яких відповідає встановленим екологічним та санітарно-гігієнічним нормативам, у перспективі

можуть використовуватися як джерела питного водопостачання. При цьому вбачається, що водні джерела з огляду на гідрогеологічні характеристики можуть бути джерелами нецентралізованого водопостачання, тобто здатні забезпечити питною водою потреби індивідуальних споживачів за допомогою пунктів розливу води (в тому числі пересувних), застосування установок (пристроїв) підготовки питної води, проте це питання залишається відкритим та потребує подальшого дослідження.

Також водне джерело, як водний об'єкт, слід дослідити з точки зору порядку його використання. Виходячи з того, що будь-який водний об'єкт, а також обладнання (каптаж) водного джерела нерозривно пов'язані із земною поверхнею, доцільним є вирішення питання про порядок користування водним джерелом та земельною ділянкою, на якій воно розташоване.

О. С. Колбасов справедливо зазначає, що не можна право водокористування включати в зміст права землекористування. В процесі виникнення та реалізації права водокористування та землекористування тісно переплітаються та є взаємообумовленими [13, с. 125].

Слід погодитися з думкою Б. В. Єрофєєва, який характеризує головні моменти залежності водокористування та землекористування, вказуючи, що об'єм та характер прав водокористування, пов'язаних із правом землекористування, залежить від того якими водними об'єктами, для яких цілей та яким способом користується суб'єкт. Б. В. Єрофєєвим відзначено, що необхідно розрізнити три види водних об'єктів: 1) водні об'єкти, які межують із земельними ділянками, відведеними землекористувачам, а також проточні води (канали, ріки та ін.); 2) природні та штучні водні об'єкти, розташовані всередині земельних ділянок, відведених землекористувачам; 3) ґрунтові води, які знаходяться в межах цих земельних ділянок.

При цьому Б. В. Єрофєєв слушно зазначає, що користуватися водами без спеціальних дозволів можуть будь-які землекористувачі, якщо таке користування носить загальний характер; спеціальне ж водокористування у всіх випадках, у тому числі й тоді, коли водний об'єкт знаходиться всередині

© Черкашина М. К., 2016

наданої земельної ділянки, здійснюється виключно на підставі дозволу [14, с. 132].

На сьогоднішній день співвідношення прав водокористування та землекористування знайшло своє відображення в нормах Земельного кодексу України. Так, відповідно до ст. 95 ч. 1 п. «в» землекористувачі, якщо інше не передбачено законом або договором, мають право використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, ліси, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі. Проте вказане законодавче положення не слід розуміти обмежено. Так, помилковим буде висновок про те, що право користування водними об'єктами визначено положенням ст. 95 ЗК як правомочності землекористувача. З аналізу норм Водного кодексу України (ст.ст. 1, 42-43) можна зробити висновок, що для правомірного використання водного об'єкта, навіть якщо він розташований на земельній ділянці, наданій у користування, землекористувач повинен бути і водокористувачем одночасно.

Таким чином, землекористувачі мають право користуватися підземними водами, що природним шляхом вийшли на поверхню наданої їм у користування земельної ділянки, безкоштовно без отримання спеціальних дозволів, тобто в порядку загального користування (ст. 47 Водного кодексу України – загальне водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць) безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів).

Г. В. Анісімова обґрунтовано пропонує доповнити цю норму такими елементами, як то: а) це право ґрунтується на природно-правовій доктрині й регламентує права й обов'язки; межі й порядок вільного, рівноправного використання вод як необхідної умови, джерела, засобу й місця забезпечення життєдіяльності людини для задоволення її потреб; б) гарантується можливість вимагати від держави та інших суб'єктів виконання своїх обов'язків у сфері

© *Черкашина М. К., 2016*

використання, відтворення й охорони вод, щодо яких реалізується відповідне право [15, с. 85].

Виходячи з вищевикладеного, постає питання: чи можна віднести використання води з водних джерел за допомогою водозабірних споруд (каптаж джерела) до спеціального водокористування?

Відповідно до ст. 48 Водного кодексу України спеціальним водокористуванням є забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів. При цьому Водний кодекс України не містить роз'яснень, застосування яких саме споруд та пристроїв при заборі води з водних об'єктів слід вважати спеціальним водокористуванням.

Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» від 12.05.2010 р. № 400 визначає каптаж джерела як інженерну водозабірну споруду, призначену для збирання джерельної води в місцях її довільного виходу на поверхню, до складу якої входять камери каптажу (приймальна та освітленої води), каптажне приміщення або павільйон. Як бачимо, облаштування (каптаж) джерела – це споруда для забору поверхневих вод.

Згідно з пунктом 1.5.4 Інструкції із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовища питних і технічних підземних вод, затвердженої наказом Державної комісії України по запасах корисних копалин від 04.02.2000 р. № 23, каптаж як комплекс інженерних споруд віднесено до водозабірних споруд поряд із свердловинами та колодзями. При цьому ст. 47 Водного кодексу України передбачає виключення з правила: забір води з криниць не є спеціальним водокористуванням.

Таким чином, при регулюванні питань загального та спеціального водокористування застосовуються поняття «криниця» та «колодязь». Словники
© *Черкашина М. К., 2016*

української мови тлумачать слово «криниця» як «глибоко викопана й захищена цямринами від обвалів яма для добування води з водоносних шарів землі; колодязь, рідше –джерело» (академ. словник). Тобто це слово може означати і колодязь, що був викопаний у землі для добування підземних вод, які не виходили природним шляхом на поверхню землі, і облаштування (каптаж) джерела – природного виходу підземних вод на поверхню землі. Тому в першому випадку криниця – це споруда для забору підземних вод, у другому – споруда для збирання поверхневих вод. Як бачимо, наявні суперечності у правовому регулюванні загального водокористування, оскільки при здійсненні останнього не допускається використання будь-яких споруд, а з іншого боку – припускається використання певної споруди-криниці.

Отже, з аналізу чинного законодавства слід дійти висновку, що використання води з водного джерела за допомогою водозабірних споруд, призначених для збирання джерельної води в місцях її довільного виходу на поверхню є спеціальним водокористуванням, що передбачає отримання спеціального дозволу. Проте не можна погодитися з таким законодавчим регулюванням, оскільки віднесення використання води з водного джерела до спеціального водокористування на підставі лише однієї ознаки – застосування технічних пристроїв та споруд, є обмеженим та передчасним висновком. Так, спеціальне водокористування характеризується цілою низкою ознак і умов його здійснення.

Наприклад, в юридичній літературі виділяють такі визначальні ознаки спеціального використання природних ресурсів: надання природних ресурсів у володіння, користування чи оренду, платність, наявність спеціального дозволу, що видається в межах встановлених лімітів та цільове використання природних ресурсів. Отже, для здійснення спеціального водокористування необхідною є наявність сукупності ознак.

Однією з головних ознак спеціального водокористування є мета його здійснення. На відміну від загального використання природних ресурсів, що передбачає задоволення власних життєво необхідних потреб, спеціальне

характеризується використанням водних ресурсів у господарській, виробничій діяльності, для галузей економіки тощо, як правило, для отримання прибутку та ін. Згідно з положеннями ст.ст. 47-48 Водного кодексу України загальне водокористування здійснюється з метою задоволення власних потреб громадян, а спеціальне – для державних і громадських потреб. Також для здійснення спеціального водокористування необхідним є отримання дозволу у межах затверджених лімітів, що видається компетентним державним органом або органами місцевого самоврядування.

Відповідно до ст. 51 Водного кодексу України в користування на умовах оренди для рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, лікувальних, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт можуть надаватися водосховища (крім водосховищ комплексного призначення), ставки, озера та замкнені природні водойми. Водні об'єкти надаються в користування за договором оренди земель водного фонду на земельних торгах у комплексі із земельною ділянкою. Як бачимо, законодавче положення містить перелік водних об'єктів, які можуть бути передані в оренду, серед яких водні джерела не зазначені. Тому слід дійти висновку, що водні джерела не можуть бути надані у користування на умовах оренди.

Отже, водні джерела є виключно власністю Українського народу і не можуть належати на праві приватної власності та не можуть надаватися у користування на умовах оренди. Повноваження щодо здійснення права власності на водні джерела, у свою чергу, здійснюються органами державної влади (щодо водних джерел загальнодержавного значення) або органами місцевого самоврядування (щодо водних джерел місцевого значення).

Таким чином, з огляду на природу водного об'єкта, що розглядається, особливості його функціонування, законодавчо закріплену неможливість передачі в користування, доцільним вбачається закріплення використання водних джерел на праві загального користування із регламентацією повноважень відповідних органів державної влади чи місцевого самоврядування щодо охорони та управління водними джерелами.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, доцільним є закріплення законодавчого визначення терміна «водне джерело», а також уточнення місця водних джерел у переліку вод (водних об'єктів) України. Вбачається необхідним віднести водні джерела до поверхневих вод з відповідним правовим регулюванням їх використання та охорони, а також запропонувати таке визначення водного джерела: це концентрований зосереджений природний вихід підземної води із різних гірських порід безпосередньо на земну поверхню. Також водні джерела, якість вод яких відповідає встановленим екологічним та санітарно-гігієнічним нормативам, можуть використовуватися як джерела питного водопостачання. При цьому вбачається, що водні джерела з огляду на гідрогеологічні характеристики можуть бути джерелами нецентралізованого водопостачання, тобто здатні забезпечити питною водою потреби індивідуальних споживачів за допомогою пунктів розливу води (в тому числі пересувних), застосування установок (пристроїв) підготовки питної води, проте це питання залишається відкритим та потребує подальшого дослідження.

З огляду на особливості природи водного джерела уявляється необхідними закріплення нормативного припису про використання вказаних водних об'єктів на праві загального водокористування та деталізація повноважень відповідних органів державної влади й органів місцевого самоврядування щодо охорони та управління водними джерелами.

Список літератури:

1. Модельний водний кодекс для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 16.11.2006 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_g20.
2. Джуган В. О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право» / В. О. Джуган ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування. – Київ, 2009. – 19 с.
3. Сердюк О. В. Водоносний горизонт як підземний водний об'єкт [Електронний ресурс] / О. В. Сердюк // Теорія і практика правознавства : електрон. наук. фахове видання Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/29.pdf.
4. Водный кодекс Российской Федерации от 03.06.2006 г. № 74-ФЗ (ред. от 13.07.2015 г.) [Электронный ресурс] // Официальный сайт компании «Консультант Плюс». –

Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_law_60683/.

5. Водный кодекс Республики Беларусь от 30.04.2014 г. № 149-З [Электронный ресурс] // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. – Режим доступа : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=12551&p0=Hk1400149&p1=1>.

6. Водный кодекс Республики Казахстан от 09.07.2003 г. № 481-II [Электронный ресурс] // Информационная система «ПАРАГРАФ». – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1042116&doc_id2=1042116#pos=20;142.00001365488197&sub_id2=120000&sel_link=1002437929.

7. Водна Рамкова Директива (Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2000 року) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_962.

8. *Всеволожский В. А.* Основы гидрогеологии : учебник / В. А. Всеволожский. – 2-е. изд. – Москва : Изд-во МГУ, 2007. – 448 с.

9. *Клименко В. Г.* Загальна гідрологія : навч. посіб. / В. Г. Клименко ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків : ХНУ, 2012. – 279 с.

10. *Сердюк О. В.* Правові засади використання підземних вод : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / О. В. Сердюк ; кер. роботи М. В. Шульга ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2014. – 20 с.

11. Закон Грузии «О воде» от 16.10.1997 г. № 936 [Электронный ресурс] // Официальный электронный ресурс «Законодательный вестник Грузии». – Режим доступа : <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/33448>.

12. *Обіюх Н. М.* Особливості правового регулювання відносин у сфері використання джерел питного водопостачання в Україні / Н. М. Обіюх // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 3. – С. 135–141.

13. *Колбасов О. С.* Теоретические основы права пользования водами в СССР / О. С. Колбасов. – Москва : Наука ; АН СССР, Ин-т государства и права, 1972. – 277 с.

14. *Ерофеев Б. В.* Советское водное и горное право : учеб. пособие / Б. В. Ерофеев. – Москва : ВЮЗИ, 1981. – 67 с.

15. *Анісімова Г. В.* Природно-правові засади загального водокористування / Г. В. Анісімова // Проблеми законності : зб. наук. праць. – Харків : Нац. юрид. акад. України імені Я. Мудрого, 2009. – Вип. 101. – С. 83–94.

References:

1. Modelnyi vodnyi kodeks dlia derzhav-uchasnyts Spivdruzhnosti Nezaleznykh Derzhav vid 16.11.2006. Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy (2006). Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_g20 [in Ukrainian].

2. Dzhuhan, V.O. (2009). Pravove rehuliuвання vykorystannia ta okhorony vod v Ukraini. Extended abstract of candidate's thesis. Nats. un-t bioresursiv i pryrodokorystuvannia. Kyiv [in Ukrainian].

3. Serdiuk, O.V. (2013). Vodonosnyi horyzont yak pidzemnyi vodnyi ob'iekt. Teoriia i praktyka pravoznavstva, 2. Retrieved from: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/29.pdf [in Ukrainian].

4. Vodnyj kodeks Rossijskoj Federacii ot 03.06.2006 № 74-FZ (red. ot 13.07.2015). (2015). Retrieved from: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_law_60683/ [in Russian].

5. Vodnyj kodeks Respubliki Belarus' ot 30.04.2014 № 149-Z. Nacional'nyj pravovoj Internet-portal Respubliki Belarus'. Retrieved from: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=12551&p0=Hk1400149&p1=1> [in Russian].

6. Vodnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 09.07.2003 № 481-II. Informacionnaja sistema «PARAGRAF». Retrieved from: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1042116&doc_id2=1042116#pos=20;142.00001365488197&sub_id2=120000&sel_link=1002437929 [in Russian].

7. Vodna Ramkova Dyrektyva (Dyrektyva 2000/60/JeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 23.11.2000). Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. (2000). Retrieved from: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_962 [in Ukrainian].
8. Vsevolozhskij, V.A. (2007). Osnovy gidrogeologii: uchebnik. 2nd. ed. Moskva: Izd-vo MGU [in Russian].
9. Klymenko, V.H. (2012). Zahalna hidrolohii: navch. posib. Kharkiv: KhNU [in Ukrainian].
10. Serdiuk, O.V. (2014). Pravovi zasady vykorystannia pidzemnykh vod. Extended abstract of candidate's thesis. Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv [in Ukrainian].
11. Zakon Hruzii «Pro vodu» № 936 vid 16.10.1997. Ofitsiyni elektronnyi resurs «Zakonodavchyi visnyk Hruzii» (1997). Retrieved from: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/33448> [in Ukrainian].
12. Obiiukh, N.M. (2014). Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання vidnosyn u sferi vykorystannia dzherel pytnoho vodopostachannia v Ukraini. Biuletен Ministerstva yustytssii Ukrainy, 3, 135–141 [in Ukrainian].
13. Kolbasov, O.S. (1972). Teoreticheskie osnovy prava pol'zovanija vodami v SSSR. Moskva: Nauka, AN SSSR, In-t gosudarstva i prava [in Russian].
14. Erofeev B.V. (1981). Sovetskoe vodnoe i gornoe pravo: ucheb. posobie. Moskva: VJuZI [in Russian].
15. Anisimova, H.V. (2009). Pryrodno-pravovi zasady zahalnoho vodokorystuvannia. Problemy zakonnosti, 101. Kharkiv: Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho, 83–94 [in Ukrainian].

Черкашина М. К. Проблемы правового регулирования использования водных источников в Украине.

Раскрыто содержание правовых понятий «выход подземных вод», «водный объект», сформулировано определение правового понятия «водный источник», установлено место водных источников среди других водных объектов водного фонда Украины, проанализирован статус водного источника как источника питьевого водоснабжения. Выявлены и исследованы проблемы правового регулирования использования водных источников, в частности, определены проблемные вопросы регламентации общего и специального пользования водными источниками.

Ключевые слова: выход подземных вод; водный источник; поверхностные воды; водный объект; использование водных источников.

Cherkashina M. K. Problems of legal regulation of usage of water sources in Ukraine.

There were analyzed and disclosed the contents of the legal concepts of «emergence of groundwater», «water object», the definition of the legal concept of «water source», set the location of water sources among other water bodies of the water Fund of Ukraine, analyzed the status of the water source as a source of drinking water. Also there were identified and investigated problems of legal regulation of usage of water sources, in particular, identified the problematic issues of regulation of general and special use of water sources.

Key words: groundwater discharge; water source; surface water; water body; use of water sources.

Надійшла до редколегії 15.01.2016 р.